

İstanbul Seririyatı'nda Türkçe Tıp Eğitimi Tartışmaları ve Psikiyatri Terimlerinin Eski Usulde Türkçeleştirilmesi Denemesi: Lütfü Akif Orbay'ın Eski Usul Tıbbi Lügati

Kevser Topkar*
Zekeriya Kurşun**

Öz

Batının tıp alanında kaydettiği gelişmeler Osmanlı tıp eğitim sistemine aktarılırken; yeni tıp biliminin gelişim sürecinde Batı dilleri kullanılmak mecburiyetinde kalmıştır. İlk zamanlar Fransızca olan tıp eğitim dili, yol açtığı öğrenme güçlükleri ve millî duygular sebebiyle eleştirilmiştir. Tıp eğitiminin anadil ile öğrenilmesini mümkün kılmak için yapılan çalışmalarla, aksini savunan karşıt düşünceler, ilim ve siyaset alanlarında tartışmalara sebebiyet vermiştir. Tıp eğitim dilinin Türkçeleştirilmesi aşamasında tıp terminolojisi de ayrıca sorun teşkil etmiştir. Bu hususlar, ülkemizde psikiyatrinin kurucusu sayılan Mazhar Osman'ın 1919-1951 yılları arasında aylık yayınladığı “*İstanbul Seririyatı*” dergisindeki makalelere konu olmuştur. Bu inceleme; Ahmet Mithat Efendi'den Mazhar Osman'a tıp eğitim dili tartışmaları ve *İstanbul Seririyatı* dergisi çevresinde önerilen tıp

* Doktora Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul/Türkiye, ktopkar33@gmail.com, orcid.org/0000-0001-7256-5607

** Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İstanbul/Türkiye, zkursun@fsm.edu.tr, orcid.org/0000-0002-4157-6386

terimlerini ele almaktadır. Ayrıca İstanbul Seririyatı dergilerinde yer alan Lütfü Akif Orbay'ın psikiyatri sözlük denemesine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tıp dili, tıp eğitimi, psikiyatri terimleri, *İstanbul Seririyatı*, Ahmet Midhad, Mazhar Osman, Lütfü Akif Orbay.

Discussions on Medical Education in *İstanbul Seririyat* and an Attempt to Translate Psychiatry Terms With an Old Method: Lütfü Akif Orbay's Old-Style Medical Dictionary

Abstract

While the developments of the West in the field of medicine were transferred to the Ottoman medical education system; Western languages had to be used in the development process of the new medical science. The language of medical education, which was French at first, was criticized for the learning difficulties and national feelings it caused. The efforts to make it possible for medical education to be learned in native language and the contrary opinions advocating the opposite have led to debates in the fields of science and politics. Medical terminology also posed a problem in the process of translating the medical education language into Turkish. These issues have been the subject of articles in the journal “İstanbul Seririyat”, published monthly between 1919-1951 by Mazhar Osman, considered the founder of psychiatry in our country. The subject of this review contains medical education language issues and medical literature topics discussed in the *İstanbul Seririyatı* journal. In addition, Lütfü Akif Orbay's psychiatry dictionary essay, which was published in “İstanbul Seririyatı” journals, is included.

Keywords: Medical language, medical education, psychiatric terms, *İstanbul Seririyat*, Ahmet Midhad, Mazhar Osman, Lütfü Akif Orbay.

Giriş

Tıp eğitiminin hangi dille yapılacağı tartışmaları, geçmişten günümüze farklı görüşlere, bazen de çatışmalara konusu olmaya devam etmektedir. Bu makalede yer verilen tartışmalar Dr. Mazhar Osman'ın *İstanbul Seririyatı Dergisinde Tıp Eğitimi ve Sağlık Politikasında Modernleşme ve Değişim Süreçleri* adlı doktora tezi¹ ve Ahmet Mithat Efendi'nin 1869 yılında Vali olarak atandığı dönemde Bağdat'ta yayınladığı *Zevra* dergisinde yer alan tartışmalar ile *İstanbul Seririyatı Dergisinde*(1919-1951) yayınlanan tıp dili sözlük denemeleri çalışmalarını çerçevesinde şekillenmiştir.

Tıp biliminde öğrenme ve öğretme aracı olarak dil, bilginin hangi dille üretildiğine bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Uzun süre Batı'da bilim dili Latince olmakla birlikte tıp eğitiminde temel kavramlar farklı dillerde yerel özellikler göstermiştir. Osmanlı eğitim kurumlarında Türkçe ve Arapça, Batı'dan bilginin transferine başlandıktan sonra Fransızca, Almanca, İtalyanca ve İngilizce dilleri eğitim aracı olarak kullanılmıştır.²

Osmanlı'da tıp eğitimini herhangi bir tarihte başlatmak mümkün değildir. Osmanlı Devleti kurulmadan önce Selçuklu coğrafyasında ve Anadolu'da, tıp ilmi ve hekimlik mesleği mevcuttu. Osmanlı Devleti'nin kurulmasından sonra öğrencileriyle birlikte tıp ilmi de tedrici olarak Osmanlı coğrafyasına sirayet etmiştir.³

Türk coğrafyasında en erken Türkçeleşen ilim dili, tıp alanında olmuştur. *Tuhfe-i Mübarizî*, Harezmi bir Türk bilgini olan Hekim Bereket tarafından Anadolu'da Türkçe olarak yazılmış ilk tıp kitabıdır. Mikail Bayram'a göre ise Anadolu'da yazılmış en eski Türkçe kitaptır.⁴ Osmanlı Devleti'nin erken devirlerinde İshak bin Murad; *Edviye-i Müfrefde* isimli tıp kitabını Türkçe olarak Gerede'de

1 Kevser Topkar, "Dr. Mazhar Osman'ın *İstanbul Seririyatı Dergisinde Tıp Eğitimi ve Sağlık Politikasında Modernleşme ve Değişim Süreçleri*", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2023.

2 Selim Hilmi Özkan, "Osmanlı Devleti'nde Eğitim Dili ve Yabancı Dil Meselesi", *Eğitime Bakış Dergisi*, yıl 13, sayı 39, 2017, s. 56.

3 Adnan Adivar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, 4. bs., İstanbul, Remzi Kitapevi, 1982, s. 15.

4 Eserin yazılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak eserin önsözünde eserin, Hüdâvendigâr Melikü'l-ümerâ Mübârizü'd-devle ve'd-đin unvanlı kişi adına yazıldığı bildirilmiştir. Bu unvanın kime ait olduğu tartışmalıdır. Şehabettin Tekindağ, bu eserin Amasya Emiri Halifet Alp Gazi adına yazıldığını ileri sürmüştür. Bir diğer araştırmacı Mahmut Mesut Koman ise bu eserin, Aydınoğlu Mübârizü'd-đin Mehmed Bey adına yazıldığını ileri sürmüştür. Bu eser Binnur Erdağ tarafından doktora tezi olarak hazırlanmış ve Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanmıştır. bkz. <http://tr.wikipedia.org/>

1390 tarihinde kaleme almıştır.⁵ Tıp alanında eserler yazan Ali bin İshak da 764/1362'de *Müfredât-ı Mükellef* isimli eserini Türkçe yazmıştır.

Osmanlı'da tıp alanında yayınlanan telif eserlerin %70-80 kadarının Türkçe olarak yazıldığı söylenebilir. Arapça ve Farsça tıp kitaplarının çoğu da Türkçeye çevrilerek çoğaltılmıştır.⁶ Osmanlı Devleti'ne matbaanın girmesiyle birlikte tıp alanında yayımlanan Türkçe eser sayısı da artmıştır. Tıp eğitim dili konusunda bugüne kadar farklı çalışmalar yapılmıştır. Aykut Kazancıgil,⁷ Hüsrev Hatemi,⁸ Ayten Altıntaş, Aslan Terzioğlu, Cem Hakan Başaran,⁹ Şimşek Cankur,¹⁰ Sabri Kemahlı,¹¹ Nuray Demir Öztürk¹² ve dipnotlarda isim ve eserleri yer alan pek çok araştırmacı tıp dilinin tarihi serüvenini farklı yönleriyle inceleme konusu yapmışlardır. Bu makalede, yapılan çalışmalara ilave olarak *İstanbul Seririyatı* dergisinde psikiyatri dalının ilk kuruluşunda Fransızca ve Almanca üretilen bilim dilinin Türkçeleştirme çalışmalarını inceleme konu edilmektedir. Ayrıca özgün bir katkı olarak bu makalede bugüne kadar kullanılmayan ve oldukça erken dönemde *Zevra*¹³ gazetesinde yapılan bir tartışmaya da dikkatler çekilmiştir. Kuşkusuz bu tartışmalar uzun bir döneme yayıldığından her dönemde basında yer almışlardır. Ancak bu makalenin amacı daha çok *İstanbul Seririyatı* çevresinin fikirlerini ve yaklaşımlarını ortaya koymaktır. Dolayısıyla bu araştırma *İstanbul Seririyatı* dergilerinde yayınlanan tıp eğitiminde dil ve tıp ıstılahı hususlarının

- 5 İlk telif tıp kitabı olan eserin yazılış amacı, önsözde şöyle belirtilmiştir: “Mizâcından hâşıyye-tinden ve menfa’atinden ve mazarratından ve işlâhı ve zararından Türk dilince seçmeye, tâ ki kalan diller de bir nice kişilere âşânırak ola.” bkz. <http://tr.wikipedia.org/>
- 6 Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İstanbul, Küre Yayınları, 2019, s. 441-442.
- 7 Rıza Tahsin Binbaşlı Elhac, *Tıp Fakültesi Tarihçesi-Mir'ât-ı Mekteb-i Tıbbiye*, yay. haz. Aykut Kazancıgil, *İstanbul, Özel Yayınlar*, 1991.
- 8 Ayten Altıntaş - Hüsrev Hatemi, *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*, İstanbul, CSA Global Publishing, 2006.
- 9 Cem Hakan Başaran, “Osmanlı Seririyatı Mecmuası, Revue Medikale Ottomane (1910-1914)”, *Kebikec: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmalı Dergisi*, 47, 2019, s. 269-287.
- 10 N. Ş. Cankur, “Tıp Eğitiminde Dil: I Önemi, Gelişmesi ve Geleceği”, *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, c. 28, sayı 1, Mart 2002, s. 29-32.
- 11 Sabri Kemahlı, “Tıp eğitimi ve hekimlik dilimiz nasıl Türkçeleşti?”, *Tıp Eğitimi Dünyası*, cilt 14, sayı 44, 2012, s. 5-12.
- 12 N. Demir Öztürk, “Eski Anadolu Türkçesi Tıp Metinlerindeki Arapça Alıntı Kelimeler”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2021.
- 13 *Zevra* Gazetesi resmi vilayet gazetesi olarak Bağdat Valisi Midhat Paşa tarafından 1869 yılında Bağdat'ta çıkarılmıştır. Gazetenin editörlüğü ünlü edebiyatçımız Ahmet Midhat Efendi tarafından yapılmaktaydı ve tıp dili ile ilgili bu makalede yer alan yazıyı da büyük ihtimalle o yazmıştır.

da yayınlanan makaleleri konu edinmektedir. Mazhar Osman başta olmak üzere ağırlıklı olarak psikiyatristlerin makalelerinin yayınlandığı dergide, Lütfü Akif Bey Fransızcadan dilimize aktarılan psikiyatri kelimelerini Türkçeleştirme çalışmalarını yayınlamıştır. Bu çalışma tamamlanmamış söz konusu lügat denemesini ele almaktadır.

Araştırmada, Yakınçağ ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında yoğun bir şekilde benimsenen kalitatif ve nitel araştırma yöntemleri esas alınmıştır. Çalışma, veri toplama ve analiz-değerlendirme metoduyla sürdürülmüştür. Transkriptlerde Ekrem Kadri Unat vd. tarafından yayına hazırlanan “*Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü*” kullandı ılmıştır. Ayrıca muhtelif tıp tarihi kaynaklarından da istifade edilmiştir.

Osmanlı'da Modern Tıbbın Geçiş

Tıp alanında Batı'da “*Tıbbi Kimyevi*”nin¹⁴ gelişmesi ve yeni tıbbın yazılı kaynaklarının oluşmasıyla tıp eğitimi *modern tıp* dönemine geçiş yapmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak Osmanlı'da son yüzyılda klasik eğitim metotları da tartışma konusu olmuştur. Geleneksel medrese eğitiminin artık yetersiz görülmesi, Avrupa'nın bilim ve teknolojideki gelişmelerinin eğitimdeki ilerlemeye bağlı olduğu düşüncesini geliştirmiştir. Böylece Batı dünyasındaki bu gelişmeler de Osmanlı'ya taşınabilmiştir. Bu süreçte geleneksel medrese usulü Süleymaniye Dârüşşifâsı'nda tıp eğitimi devam etmekteydi. Sultan III. Selim döneminde “*Nizam-ı Cedid*” adı verilen reform hareketleri kapsamında İstanbul Tersanesi'nde 1805 senesinde ilk modern tıp mektebi açılmıştır.¹⁵ Modern tıbbiyenin eğitim hastanesi (Spitalya), Kasımpaşa'da Tersane-i Âmire'de “Aynalı Kavak Sarayı” yakınında ve sarayın harabeleri üzerine inşa edilmiştir.¹⁶ Bahriye Nazırının Ba-

14 Batı tıbbındaki gelişmeleri Şark âlemi de takip etmiştir. Paracelsus'un İatrochimie (hastalıklara ve tıbbi rahatsızlıklara kimyasal çözümler üreten, kökleri simyaya dayanan bilim dalına) ait eserini XVII. yy.ın başlarında hekimbaşılardan Halepli Salih Bin Nasrullah (?-1669) Arapça'ya çevirmiş ve Tıbb-ı Cedid-i Kimyâî adını vermiştir. Sonraki asırda Hekimbaşı Gevrekzade Hafız Hasan Efendi (?-1801) bu eseri Arapça'dan Türkçeye çevirmiştir. Türk hekimlerinin kimya ile alâkası zayıflamış ve bir asır sonra kurulan Tıbbiye'de kimya öğrenimi başlamıştır. Bedii N. Şehsuvaroğlu, “Tıbbiyede Kimya Öğretimi”, *Tıp Fakültesi Mecmuası*, sayı 36, İstanbul 1973, s. 953.

15 Ali İhsan Gencer, “İstanbul Tersanesinde Açılan İlk Tıp Mektebi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sayı 31, İstanbul, Mart 1977, s. 301; Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, *Mâlîyeden Müdevver Defterler (MAD)*, Defter Nu. 8886, s. 324'den naklen: Aslan Terzioğlu, “İstanbul Tıp Fakültesi Tarihçesi”, *Tıp Fakültesi Dergisi*, cilt 63, sayı 2, yıl 2014, s. 306.

16 Aslan Terzioğlu, “İstanbul Tıp Fakültesi Tarihçesi”, *İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi*, s. 306.

biâli'ye yazdığı 19 Şubat 1805 (18 Zilkade 1219) tarihli bir yazı ile Tersane-i Âmire'deki bu *Spitalya*'da hekimlik ile cerrahlık tahsil edecek öğrencilerin li-san bilenler arasından seçilmesi öngörülmekteydi.¹⁷ Böylece modern tıp dilinin kaynağından öğrenilmesi hedeflenmiş oluyordu.

Latince ve İtalyanca tıp kaynaklarından Batıdaki gelişmeleri takip edebilen Şanizade Ataullah (ö. 1826) ve Mustafa Behçet (1774-1834) gibi Osmanlı hekimleri, yeni tıbbın (Tıbb-ı Cedid) tıp eğitiminde ilk savunucuları olmuşlardır.¹⁸ Osmanlı'nın ilk modern tıp mektebi Tersane Tıbbiyesi'nin kurulması için Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi görevlendirilmiştir.¹⁹ Mustafa Behçet Efendi, Rum öğrenciler için de Kuruçeşme'de bir tıp okulu açmıştır.²⁰ Yeni eğitim kurumları nizamnamesinde tıp eğitim dili de düzenlenmiştir. İlaç terkiplerinin İtalyanca olması ve eczanelerde bu dile vakıf eczacıların bulunması sebebiyle tıp öğrencilerinin İstanbul'da bulunan eczanelerde uygulama yaparak İtalyanca öğrenmeleri istenilmiştir. Nizamnamede tıp eğitiminde ihtiyaç duyulan eserlerin Fransızca olması, Fransızcanın da yavaş yavaş öğretilmeye başlanması ve zamanla tıp dilinde İtalyancanın yerini alması öngörülmüştür.²¹

Deniz Kuvvetleri'ne askerî hekim yetiştirmek için kurulmuş olan bu okul (Spitalya) 1822'de çıkan yangında tamamen yanmıştır.²² Yangından sonra bir süre ara

-
- 17 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Cevdet-Bahriye*, Nu. 1252'den naklen: A. Terzioğlu, "İstanbul Tıp Fakültesi Tarihçesi", s. 306; Ali İhsan Gencer, "İstanbul Tersanesinde Açılan İlk Tıp Mektebi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sayı 31, İstanbul, Mart 1977, s. 303.
- 18 Ayten Altıntaş - Hüsrev Hatemi, *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*, İstanbul, CSA Global Publishing, 2006, s. 35; Nimet Taşkıran, "Osmanlı Devletinin İlk Zamanlarında Başka Ülkelerden Çağrılan ve Kendiliğinden Sığınan Hekimlerin Durumu ve Türkiye'den Hekim İstenmesine Dair Bir Arşiv Belgesi", *Haseki Tıp Bülteni*, c. 13, sayı 2, İstanbul, 1975, s. 103-110; Bedi N. Şehsuvaroğlu, "Osmanlı Tababetinde Garplılaşma Cereyanları", *Tıp Fakültesi Mecmuası*, cilt 19, sayı 2, İstanbul, 1956, s. 168-191; Ayşegül Demirhan, "Türkiye'de Modern Tıbbın Gelişimi", *Tıp Fakültesi Mecmuası*, sayı 42, İstanbul, 1979, s. 229-304.
- 19 Ağustos 1805 (15 Cemaziyelevvel 1220) tarihli bir arşiv belgesinden Tersane-i Âmire'de cerrah ve tabib yetiştirilmek üzere tesis edilen modern tıbbiye mahiyetindeki bu Spitalya'da hekimbaşı olarak Mosaraki Efendi'nin ve Cerrahbaşı olarak da Arbili Efendi'nin 250'şer kuruluş, 7 öğrencinin 40'ar kuruluş, 4 hademenin 30'ar kuruluş aylıkla istihdam edildikleri anlaşılmaktadır. Aslan Terzioğlu, "İstanbul Tıp Fakültesi Tarihçesi", *İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi*, s. 306.
- 20 *Gülhane Askeri Tıp Akademisi 100. Yılında / 1898-1998*, haz. Mesut Pekcan - Kudret Ediz - Adnan Ataç, Ankara, Gülhane Askeri Tıp Akademisi Yayınları, 1998, s. 33.
- 21 Ali İhsan Gencer, "İstanbul Tersanesinde Açılan İlk Tıp Mektebi", *Tarih Dergisi*, s. 306-307.
- 22 Aslan Terzioğlu 25 Mayıs 1807'de III. Selim'in tahttan indirilişine sebep olan "Kakapçı Vak'ası" ve onu takip eden 14/15 Kasım 1808'deki "Alemdar Mustafa Paşa Vak'asına" rağmen Tersane-i Âmire'deki bu Spitalya ve Tabihane'nin faaliyetinin devam ettiği, Temmuz 1822

verilen tıp eğitimi, Sultan II. Mahmut döneminde yeniden başlatılmıştır. 14 Mart 1827 tarihinde Sultan II. Mahmud'un emriyle, Mustafa Behçet Efendi'nin üçüncü Hekimbaşılığı döneminde “Tıphane-i Âmire” ve “Cerrahhane” açılmıştır.²³

Mustafa Behçet Efendi'nin önderliğinde 1827 yılında açılan “Tıphane-i Âmire”, sürekli kendini yenileyerek, ara vermeden günümüze kadar tıp eğitimi yaptığı ve bugünkü tıp eğitiminin de nüvesini oluşturduğu varsayılmaktadır.²⁴ Bu okulda Fransızca olarak başlayan modern tıp eğitimi zaman içinde Türkçeye döndürülmüştür. Türkçe tıp eğitimine geçildikten sonra (1867), hekim sayımızda artış olmuştur.²⁵ Bu süreçlerde tıp kitaplarının Türkçeye çevrilerek basılması sürat kazanmıştır. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin kendi bünyesindeki matbaada öğrencilerin ders kitapları yanında dergi, broşür, vs. de basılmaktaydı. Tıp mektebi bünyesindeki bu matbaada basılan eserlere baktığımızda, Batı dillerinden Osmanlı Türkçesi'ne çevrilen eserlerin ağırlıklı olduğunu görmekteyiz.²⁶

Tıp Eğitiminde Dil Tartışmaları

Osmanlı'da modern tıp eğitimine geçildikten sonra tıp eğitim dili tartışma konusu olmaya başlamıştır. Osmanlı'da ilk dönemde modern tıp eğitiminin dili Fransızcaydı. Tıbhâne- i Âmire adı ile eğitim yapan bu kurumun beraberinde Cerrâhhane de kurularak Türkçe olarak cerrahî eğitim verilmekteydi.²⁷

(Zilkade 1237)de binalar yandığı için eğitime ara verildiğini yazmaktadır. Aslan Terzioğlu, “İstanbul Tıp Fakültesi Tarihçesi”, s. 308.

23 Ekmeleddin İhsanoğlu, *Suriye'de Modern Osmanlı Sağlık Müesseseleri, Hastaneler ve Şam Tıp Fakültesi*, TTK Yayınları, 1999, s. 28-29.

24 Ayten Altıntaş - Hüsrev Hatemi, *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*, İstanbul, CSA Global Publishing, 2006, s. 36.

25 Fransızca eğitim yapıldığı ilk senelerde mezun vermekte zorlanan mektep, eğitim dilinin Türkçeleştirilmesiyle hekim yetiştirmekte yükselen bir ivme yakalamıştır. Dr. Besim Ömer Paşa 1899 senesinde birinci cildini yazdığı *Nevsal-i Afiyet* eserinde tıbbiyenin mezun ettiği hekim sayısının geçmiş senelerdekine nisbetle artış gösterdiğini yazmaktadır. Besim Ömer Akalın, *Nevsal-i Afiyet*, haz. Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Yayınları, 2020, c. 1, s. 103. Rıza Tahsin'in *Mir'ât-ı Mekteb-i Tıbbiye* kitabının Prof. Dr. Aykut Kazancıgil tarafından 1991'de eklerle yayınlanmış baskısında, yıllara göre verilen hekim mezun sayısı çok azdır: 1843 yılında 17 mezun, 1844-1845 yılında 7 mezun, 1848-1849'da 5 mezun, 1850-1851'de 19 mezun, 1865-1866'da 18 mezun. Binbaşı Elhac Rıza Tahsin, *Tıp Fakültesi Tarihçesi-Mir'ât-ı Mekteb-i Tıbbiye*, s. 80-133.

26 1816-1856'ya kadar geçen 40 yılda tesbit edilebilen 25 adet tıp kitabı basılmıştır. Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin eğitim dilinin Türkçeleştirilmesi çabalarından sonra 1870-1904 tarihleri arasında geçen 30 yılda 168 kitap basılmıştır. Rıza Tahsin, *Tıp Fakültesi Tarihçesi*, s. 150.

27 Ekrem Kadri Unat - Mustafa Samastı, *Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye (Sivil Tıp Mektebi) 1867-1909*, İstanbul, 1990, s. 4; Hakan Bacanlı - Efdal As, *Türk Tıp Tarihinin En Uzun Süreli Bi-*

Tıp eğitiminin Fransızca olarak devam etmesini savunanlar ve Türkçe yapılması gerektiğini savunan çevreler uzun yıllar devam edecek tıp eğitim dili tartışmalarını başlatmıştır. Sultan II. Mahmut (1808-1839) Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin Otlukçu Kışlası'ndan Galatasarayı'na nakli münasebeti ile tıbbiyenin açılışında irad ettiği nutkunda bu tartışmaya dahil olarak tıp eğitiminin Fransızca olmasının o zamanki zorunluluğunu ve bunun zaman içinde Türkçeye döndürüleceğine açıklama getirmiştir. Sultan I. Mahmut'un nutkunda açıklık getirdiği hususlar daha sonra yapılacak tartışmalarda da gerekçe oluşturacaktır. Batı'daki tıp kitapları her ne kadar Arapçadan Batı dillerine çevrilmiş olsa da Batılılar, son yüz senedir bu bilgileri kendi lisanları ile geliştirmişlerdir. Bunların Türkçeye çevrilmesi ve Türkçe tıp kitaplarının oluşturulmasının bir zaman alacağı muhakkaktır. Sultan II. Mahmut atfedilen nutkunda bu hususa şöyle açıklık getirmiştir:

“Lâkin işbu kitapların esasî Arapça yazılmış ve bir zamandan beri Ulama-yı İslâmiye taraflarından mütalaasına ve tederrüs ve tedrisine rağbet ve i'tinâ olunmadığından ve refte refte istilahât-ı fenni layıkıyla bilen adamlar dahi azaldığı cihetle bu kitaplar metrûk hükmünde kalmış olduğundan anların mütalaasıyla uğraşıp fenn-i tıbbî asıl lisanımız olan Türkçeye nakl etmek şimdi bir çok tekkellüfât ihtiyarına hem de uzun zamanlara muhtaçtır. Avrupalılar ise bu fenni, kütüb-i Arabiyeden lisanlarına naklettikten sonra yüz seneden ziyadedir bunda tefennün ve terakkî ile uğraşmakta olduklarından zavâbit ve kavâid-i tahliyesini teshil eylemişler ve muahharan biraz şeyler dahi bulup kendi kitaplarına ilâve eylemişlerdir.

*Şimdi anlara nispetle Arapça tıp kitapları bazı mertebe nâkis gibi görünür. Maamafih işbu noktasının yekdiğerinden ikmalini göze alsak dahi vehle-i ûlâda Türkçeye nakli mümkün olmayıp lâ-akal on sene kadar lisan-ı Arabînin ve sonra hiç olmazsa beş altı sene dahi fenn-i tıbbin tahsili ile uğraşmağa tevakkuf eder”.*²⁸

Sultan II. Mahmut bu nutkunda, Fransızca tıp eğitimine karşı olanlara kendisinin de aynı fikirde olduğunu açıklıkla dile getirmektedir:

*“Sizlere Fransızca okutmaktan benim muradım Fransızca lisanı tahsil ettirmek değildir. Ancak fenn-i tıbbî öğretip refte refte kendi lisanımıza almaktır. Ve ondan sonra memâlik-i mahrûse-i şahanemin her bir tarafına Türkçe olarak neşreylemektir.”*²⁹

linsel Yayını) *Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye'den Gülhane Tıp Dergisi'ne (1872-2017) Tarihçe Dizin*, Ankara, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 13-14.

28 Rıza Tahsin, *Tıp Fakültesi Tarihçesi*, s. 10-11.

29 Aynı yer.

Sultan II. Mahmud'un Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin Otlukçu Kışlası'ndan Galatasaray'na nakli esnasında söylediği bu nutkun gerçekliği, Tarih ve Toplum dergisinde tartışma konusu olmuştur.³⁰ Aslan Terzioğlu Tarih ve Toplum dergisinde II. Mahmud'un 14 Mayıs'ta Tıbbiye ziyareti bilgisinin Takvim-i Vekayi'de mevcut ise de burada "açılış yaptı, nutuk söyledi" ifadeleri yoktur, demektedir. Aslan Terzioğlu'na göre açılış, Sultan II. Mahmud'un Fransızca tıp eğitimi için Avusturya'dan getirttiği Dr. Bernard'ın raporunda belirttiği 17 Şubat tarihinde olmuştur. Ancak Rıza Tahsin bu düşünceye katılmamaktadır. Tıp dilinin Türkçeleştirilmesi fikri Sultan II. Mahmut'tan önce de (Tersane Tıbbiyesi Nizamnamesi) mevcuttu, sonra da mevcut olmuştur. Nihayetinde tıp eğitimde Türkçeye geçilmiştir. Rıza Tahsin'e göre Sultan II. Mahmud'un yaptığı reformlardaki cesaret ve kararlığı, söz konusu nutuktaki söylemlerle uyumludur. Rıza Tahsin nutkun Sultan II. Mahmud'a ait olmadığı ve Türkçülük akımıyla milliyetçiler tarafından uydurulduğu iddialarını mantıklı bulmamaktadır.³¹

Fransızca tıp eğitiminin zorluğu ve uzun yıllar sürmesi, mezun olan hekim sayısının yetersizliğine sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu savaşlar ve salgın hastalıklar hekim ihtiyacını arttırmıştı. Bu duruma çare bulmak, daha fazla ve daha kısa sürede hekim yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu sebeple 1857'den itibaren Türkçe eğitime geçilmesi tartışmaları yapılmaya başlandı. Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane Nazırı Cemâleddin Efendi Türkçe tıp eğitimine geçmek için teklif ve çalışmalarında bulundu. Kabiliyetli öğrencilerden oluşan Mümtaz Sınıf adı altında özel bir sınıf oluşturdu. Yabancı kitapların Türkçeye çevrilmesini üstlenen bu sınıf öğrencileri, Arapça, Farsça ve Türkçe eğitimleri ile donanımlı hale getirildi.³² Dr. Kırımlı Aziz ve arkadaşları Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmani'yi kurarak bu dönüşüme öncülük etmiştir. Türkçe tıp eğitimine geçildikten sonra (1867), hekim sayımızda artış olmuştur.³³ Bu süreç-

30 Tahsin, *a.g.e.*, s. 13-14'den naklen: Aslan Terzioğlu, "II. Mahmut'un Son Hastalığı ile ilgili Raporlar ve Galatasaray Tıbbiyesinin 17 Şubat 1839'da Açılışı", *Tarih ve Toplum*, sayı 83, Kasım 1990, s. 38-43.

31 Tahsin, *a.g.e.*, s. 14.

32 Ayten Altıntaş - Hüsrev Hatemi, *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*, s. 36.

33 Fransızca eğitim yapıldığı ilk senelerde mezun vermekte zorlanan mektep eğitim dilinin Türkçeleştirilmesiyle hekim yetiştirmekte yükselen bir ivme yakalamıştır. Dr. Besim Ömer Paşa 1899 senesinde birinci cildini yazdığı Nevsal-i Afiyet eserinde tıbbiyenin mezun ettiği hekim sayısının geçmiş senelerdekine nisbetle artış gösterdiğini yazmaktadır: Besim Ömer Akalın, *Nevsal-i Afiyet*, yay. haz. Ahmet Zeki İzgöer, c. 1, İstanbul, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Yayınları, 2020, s. 103.

Rıza Tahsin'in Mir'ât-ı Mekteb-i Tıbbiye kitabının Prof. Dr. Aykut Kazancıgil tarafından 1991'de eklerle yayınlanmış baskısında yıllara göre verilen hekim mezun sayısı çok azdır:

lerde tıp kitaplarının Türkçeye çevrilerek basılması sürat kazanmıştır. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin kendi bünyesindeki matbaada öğrencilerin ders kitapları yanında dergi ve broşür de basılmıştır. Tıp Mektebi bünyesindeki bu matbaada basılan esere baktığımızda, Batı dillerinden Osmanlı Türkçesi'ne çevrilerin ağırlıklı olduğunu görülmektedir.³⁴

1867'de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Nazırı Salih Efendi, Sultan Abdülaziz'in iradesi ile Türkçe tıp eğitimi yapılacak Mülkî Tıbbiye'yi açtı. Üç sene sonra Türkçe tıp eğitiminin mümkün olduğuna kanaat getirilerek 1870'te Askeri Tıbbiye'nin (Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane) dersleri de Türkçeye döndürüldü.³⁵

Tıp eğitim dili tartışmalarına, ekol olarak İslam tıbbına uzun yıllar adı ile damgasını vuran Bağdat'tan da katılım olmuştur.³⁶ 1869-1917 tarihleri arasında Bağdat'ta yayınlanan Zevra gazetesi tıp eğitim dili tartışmalarına sayfalarında yer vermiştir. Osmanlı'nın çeşitli eyaletlerinde valilik yapan Ahmet Midhat Paşa Bağdat Valiliği esnasında Zevra gazetesini yayınlamaya başlamıştır. Gazetede isimsiz olarak yayınlanan birçok yazının gazetenin editörlüğünü yapan ünlü edebiyatçı Ahmed Midhat Efendi'ye³⁷ aittir. 1870 senesinde gazetenin 91. sayısında Ahmet Midhat Efendi İstanbul'da (Dersaadet'te) yayınlanan gazetelerde tartışma konusu olan, tıp eğitim dilinin Fransızca olmasının bir talep değil zaruret olduğunu, bu tartışmanın da anlamlı olmadığına açıklık getiren bir yazı yayımlamıştır:

“Tıp eğitiminin Türkçe yapılması gerektiği zaten açıktır. Kimse de bunun karşısında olamaz. Lâkin bir hakikat vardır ki Batı tıbbını Türkçe öğretmenin bugün

1843 yılında 17 mezun, 1844- 1845 yılında 7 mezun, 1848-1849'da 5 mezun, 1850-1851'de 19 mezun, 1865-1866'da 18 mezun verilmiştir: Rıza Tahsin, *Tıp Fakültesi-Mir 'ât-ı Mekteb-i Tıbbiye*, s. 80-133.

34 1816-1856 ya kadar geçen 40 yılda tespit edilebilen 25 adet tıp kitabı basılmıştır. Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin eğitim dilinin Türkçeleştirilmesi çabalarından sonra 1870-1904 tarihleri arasında geçen 30 yılda 168 kitap basılmıştır: Rıza Tahsin, *Mir 'ât-ı Mekteb-i Tıbbiye*, s. 150.

35 Hakan Bacanlı - Efdal As, *Türk Tıp Tarihinin En Uzun Süreli Bilimsel Yayını) Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye'den Gülhane Tıp Dergisi'ne (1872-2017) Tarihçe Dizin*, Ankara, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 13-14.

36 9. ve 10. yüzyıllarda en yüksek dönemini yaşayan İslam tıbbı, “Bağdat Tıp Okulu” metot anlayışına dayalı gelişme göstermiştir. Bu anlayış; bilinenden bilinmeyene gitmek, olaylardan sebeplerine gitmek ve hakikat olarak yapılan tecrübelerden ispat edilmiş olanı kabul etmektir. 13. yüzyılda Roger Bacon (1220-1292) ile Avrupa'da da bu anlayış benimsenmiştir. İslam tıbbının dünyaya tesir eden bu gelişmesi 15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlılarla devam etmiştir; Ayten Altıntaş - Hüsrev Hatemi, *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*, İstanbul, CSA Global Publishing, 2006, s. 35.

37 Ahmet Midhat Efendi'nin haytı için bkz: M. Orhan Okay, “Ahmed Midhat Efendi”, *TDVİA*, c. 2, İstanbul, 1989, s. 100-103.

için mümkünü yoktur”³⁸ demektedir. Ahmed Midhat Efendi'ye göre; asırlardır İslâm coğrafyasında üretilen eserler de Türkçeden başka bir şey olmuştur. Osmanlı maarifinin Osmanlı lisanı için kendi alfabesini oluşturması gereklidir. Arap alfabesi Türkçe ilim üretmek için uygun değildir. Çünkü kelimeyi bilmiyorsanız yanlış okuma ihtimali mevcuttur. Ayrıca yazılışları aynı olan kelimelerin cümlelerin gidişine göre farklı okunuşlarının da bir problem olduğunu söylerken şu ifadeleri kullanmaktadır:

“... *Abdurrahman kelimesi eğerçi bir adam bunun ne olduğunu evvelce görmemiş ve öğrenmemiş olsa nasıl okuyabilir? Hiçbir sûretle okuyamaz, zirâ kelime-i mezkûre harekât ve sekenâtın ihtilâfıyla otuz iki dürlü okunmak mümkündür. Bundan sonra kel-kül-gül-gel ve oldu- öldü ve ahbâr-ihbâr; som-sum gibi imlâların iltibâsı dahi başka. Şimdi yazımız şu hâlde oldukça tıb gibi nazarımızda büsbütün ecnebi olan bir şeyin Türkçeye tercüme ve tahrîrini beklemek şimdiki usûl üzere Fransızca tadrîsinden ziyâde abesdir.*”³⁹

Aynı makalede Ahmed Mithat Efendi Türkçenin bilim lisanı için uygun olmadığı düşüncesine katılmamaktadır. Nitekim; “*Fen ve sanayiye dair kelimelerin bir lisanda bulunmaması o dilin yetersizliği değildir. Yeni kelime üretmeye, düzenlemeye uygun bir lisan kendi kelimelerini üretebilir. Türkçe de tevsie uygun bir lisandır*” düşüncesindedir:

Ahmed Mithat Efendi ilim dilinin beynelmilel olduğunu, Batıda farklı lisaneler olmasına rağmen ilmî kelimelerin ortak olduğunu söyler.

Diğer taraftan yazar tıp dilinin Türkçe karşılıklarını bulmaya başlansa bu çalışmanın on senede tamamlanacağını, bu süreçte Fransızca tıp eğitime devam edilmesinin bir zorunluluk olduğunu ifade ederken bunun geçici olduğunu söyler:

“...*tıb için iktizâ iden tabîrât ve istilâhât dahi şimdiden Türkçeleştirilerek fûnûnün kâmilen Türkçe tadrîsine başladıktan on sene mürûre ki bi'l-cümle istilâhât Türkçe olur kalır. Şimdi bizim için tıbbın vesâir kâffe-i fûnûnün Türkçeye tebdîli yazı ve lisânımızca pek cüz'î bir islâhdan başka pek bir şeye muhtâc olmayıp şu kadar suhûlet ve istidâd içinde bulunan bir milleti elsine-i ecnebiyyeye ihtiyâc altında bırakmak şehrah-ı terâkkide koşmak isteyen ayaklarına köstek vurmamak demek olacağından bu sûretin daha çok vakit devam etmeyeceğini me'mûl ederiz*”.⁴⁰

38 Ersoy, *Zevra Gazetesinin (Sayı 1-199)unun Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, s. 567.

39 Ersoy, *age.*, s. 567.

40 Ersoy, *age.*, s. 568.

Zevra gazetesindeki bu tartışmadan birkaç yıl sonra 1874'te, Askeri Tıbbiye Mektebi Teşrih Muallim Muavini olan Hristo Stombloski (1843-1932), Masse'nin Anatomi Atlası'nı Fransızcadan Türkçeye çevirerek *Miftah-ı Teşrih* adı altında ve 236 sayfalık tek cilt olarak Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Matbaası'nda bastırmıştır. Eserin sonuna ilâve edilen 93 sayfalık sözlük (Lûgat-ı Teşrih) anatomiyi öğrenme ve anlamada önemli bir fonksiyona sahiptir. Sözlük, Fransızca ve Türkçe olarak hazırlanmıştır. Türkçe kısmında anlaşılamayacağı düşünülen kelimelerin anlamları okuma kolaylığı sağlamak için bazen hareketleriyle yazılmıştır. Lûgatın başlangıç sayfasında bu kısa sözlük için önemli bir not düşülmüştür:

“İşbu lûgat-ı teşrihiyede yalnız teşrih ıstilahatının basit lûgatleri muharrerdir. Zira lûgat-i basitadan lûgat-ı mürekkebe terkiib olunur. Mesela; Sudği= Temporal ve fekki= maxillaire kelimeleri malum olduğu halde mürekkebe olan sudği-ı fekki=Temporal-maxillaire kelimesi dahi malum olunur.”

Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere bu 93 sayfalık lûgatta mevcut kelimeler anatominin birleşik kelimelerden meydana gelmiş pek çok yeni kelimesini de anlamaya imkân sunmaktadır.

Yazar kitabın arkasına ilâve ettiği lûgatın gerekliliğini ise şu şekilde ifade etmektedir:

*“İstilahat-ı teşrihiyenin kolaylıkla öğrenilip hıfzedilmesi ve yanlışsız telâffuz olunması emeliyle kamus ve Kazimirski ve kütüb-i lûgat-ı tıbbiyeden alarak ıstilahat-ı teşrihiyenin ekserisi zeyl-i kitaba derc olunmuşdur”.*⁴¹

Teşrih ıstilahında Osmanlıca yeni kelimeler üretmek için basit kelimeleri birleştirerek ürettiği sözlük kitabın önsözünde yazarın da belirttiği gibi Fransızca terimlerin Türkçeleştirilmesinde kullanılmıştır. Zamanın teşrih ıstilahı dili Arapça ve Farsça ağırlıklı olduğundan Fransızca yerine kendi kullandıkları teşrih ıstilahını hareketler yardımı ile Türkçeleştirmiştir.

İstanbul Seririyatı Çevresinde Tıp Dili Tartışmaları

Mazhar Osman editörlüğünde 1919'da yayınlanmaya başlayan ve vefatına kadar (1951) kesintisiz olarak aylık yayımlanan *İstanbul Seririyatı* dergilerinde de tıp eğitim dili ve tıp ıstilahı tartışmaları yapılmıştır. *İstanbul Seririyatı*, tıp dergisi olmakla birlikte ağırlıklı olarak psikiyatri alanındaki gelişmeleri aktardığından, tıp ıstilahı da psikiyatri ağırlıklı olarak örneklenmiş, özellikle psikiyatri dilinin Türkçeleştirilme çalışmalarına yer verilmiştir. Tıp eğitim dili tartışmaları

41 Hristo Stambloski, *Miftah-ı Teşrih*, yay. Haz. Kevser Topkar - Resul Köse, İstanbul, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Yayınları, 2019.

İstanbul Seririyatı'nın her ay “ilâve kısım” olarak yayınlanan ek nüshasında, başta Mazhar Osman olmak üzere yazarlar tarafından makalelere konu olmuştur.⁴²

İstanbul Seririyatı ilk sayıdan itibaren tıp eğitimi hususundaki görüşlere yer vermiştir. Muhalif düşüncelere, hatta karşılıklı tartışmalara yer verilen dergide baş yazar sıfatına sahip olan Mazhar Osman, kendi ekolü diyebileceğimiz çevresi ile *İstanbul Seririyatı*'nda bir çizgi belirlemiştir. Bu çizgide ülkemizde modern tıp eğitiminin, tıp ilminin hızlı ilerleme kaydeden Batı dünyasından alındığı, dolayısıyla bu ilmi güncel bir şekilde ülkemize aktarabilmek için Batı'nın metotlarını kullanmamız gerekliliğidir. Bu düşünce dergide 32 sene sürecinde savunulmuştur. Fakat yöntemler hususunda zaman içinde farklılaşan, birbirine zıt düşen fikirleri de görmekteyiz.

Mazhar Osman derginin ilk senesi ikinci sayısında “*Tıp Fakültesinde Fransızca Tedrisat*” başlıklı yazısında, Maarif Nezaretinin tıp eğitimini geliştirmek ve Fakülte yönetiminin hoca atamalarındaki muhafazakâr tutumlarını kırmak için devletler nezdinde anlaşma yaparak Fransa'dan hoca davet ettiğini beyan etmektedir. Mazhar Osman'a göre eski düzenlerinin bozulacağı endişesine kapılan Fakülte hocaları “tıp eğitimi Fransızca yapılacak” iddiası ile öğrencileri, hükümeti, günlük gazete ve dergiler vasıtasıyla kamuoyunu tesir altında bırakarak ecnebi hocaların fakülteye gelmelerini engellemeye çalışmışlardı. Mazhar Osman her memleketin kendi ana dili ile eğitim yapmasını uygun gördüğünü, zaten milliyetçilik duygularının aksine bir uygulamaya müsait olmadığını, hocaların derslerini Fransızca anlatacaklarını mütercimlerin de Türkçeye çevirerek öğrencilere aktaracaklarını ifade etmektedir.⁴³

1921 senesinde Eylül sayısında Mazhar Osman'ın Toptaşı Bimarhanesi'nin başhekimliğinden ayrılmasını müteakip asistanları Ahmed Şükrü, İhsân Şükrü, Fahreddin Kerim, Necâti Kemâl, Cahid (Dilek), Şükrü Hâzım, Avrupa hastanelerinde ve psikiyatri kliniklerinde dönemin ünlü psikiyatristleriyle çalışmışlardı. Bu vesile kaleme aldığı makalesinde, Batıda tıp eğitiminin ülkemize kıyasla ne kadar mükemmel ve disiplinli olduğunu anlatmaktadır.⁴⁴ Yabancı dil öğrenen asistanları Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde çalıştıkları psikiyatri kliniklerinde öğrendiklerini ülkemize transfer ederek, psikiyatride yeni bir dönem başlatacaklardır. Bu başarının en büyük amili ise batı dillerini öğrenmiş olmalarıdır.

42 Mazhar Osman, “İstılâhât-ı Tıbbiye”, *İstanbul Seririyatı*, Mart 1337, s. 53-56.

43 Mazhar Osman, “Şu'ûn-ı Tıbbiye, Tıp Fakültesinde Fransızca Tedrisat”, *İstanbul Seririyatı*, Haziran 1335, s. 7-8.

44 Mazhar Osman, “Avrupa Dershanelerinde Nasıl Çalışıyorlar?”, *İstanbul Seririyatı*, Eylül 1338, s. 25-26.

1929 senesinde Şubat ayı sayısında Mazhar Osman, Dr. Reşat Rıza'nın iyi hekim yetiştirmek için Avrupa'ya öğrenci gönderilmesini ve tıp eğitiminin üç canlı lisandan biri ile yapılmasını önerdiğini, kendisinin de bu tartışmalara katıldığını yazmaktadır.⁴⁵ Hatta Fakültenin bütünü kapatılarak öğrencilerin tamamen yurt dışında tıp eğitimi almalarının tıp ilminin hızla ilerlemesini sağlayacağını söylediğini ifade eder. Mazhar Osman, Avrupa'da eğitim yapıp dönen gençlere Tıp Fakültesinde hocalık verilmesini istemektedir. Amerika'nın bugün zenginliği sayesinde en iyi müesseselere sahip olduğunu ve bunlardan istifade etmemiz gerektiğini yazmaktadır. İlerlemek için tıp eğitimini İngilizce yaparak, Amerika'daki zengin kütüphanelerden öğrencilerin faydalanmasını sağlamak gerektiği inancındadır. Mazhar Osman tıp eğitiminde yabancı dil zorunluluğunu ömür boyu savunmuştur. Derginin Temmuz 1951 sayısında "*Hekime Yabancı Dil Lüzumu*" başlıklı yazısında bu konuda yapılan çalışmaları geçmişten günümüze özetlemektedir. Tıp dilini Türkçeleştirme örnekleri ve nihayet Tıp Fakültesine yabancı dil bilmeyenleri almamak gerektiğine dair fikirlerini aynı makalede kaleme almıştır. Yabancı dil bilmeyenlerin tıp fakültesinde nasıl eğitim alacakları hususunda da önerileri vardır. Çözüm olarak diğer dersleri başarılı olup da tıp eğitimi almak isteyen dil bilmeyen lise mezunları için, altı aylık dil kursuna gitikten sonra fakülteye başlamaları formülünü önermektedir.⁴⁶

İstanbul Seririyatı'ndaki tıp eğitimi dilinin Türkçe veya tıp bilminde öncülük eden batılı devletlerin (Fransızca, Almanca, İngilizce) birinin lisanıyla yapılması düşünceleri, Osmanlı Devleti'nin ve daha sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin batılı devletlerle siyasi müttefikliği ile de paralellik gösterdiğini söylemek mümkündür.

***İstanbul Seririyatı* Dergilerinde Tıp İstılahı Tartışmaları**

Tıp ıstılahı, *İstanbul Seririyatı* dergilerinde makalelere konu olan bir diğer husustur. Ana dille tıp eğitimi yanında, tıp terminolojisinin dili de tartışılmaktadır. Öncelikle Batıda kullanılan tıbbi terimleri ecnebi lisanıyla kullanmak yerine Osmanlı'da kullanılan Arapça ve Farsça zeminli Osmanlıca karşılıklarının kullanılması gerekliliği tartışma konusu olmuştur. İkinci bir husus da Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalar kullanılmasıdır. Bunların da Türkçe karşılıklarının bulunup Türkçe tıp ıstılahı geliştirmek lüzumu tartışılmıştır.

45 Mazhar Osman, "Hekime Yabancı Dil Lüzumu", *İstanbul Seririyatı*, yıl 33, no. 7, Temmuz 1951.

46 Mazhar Osman, "Hekime Yabancı Dil Lüzumu", *İstanbul Seririyatı*, yıl 33, no. 7, Temmuz 1951.

Modern tıp eğitimine başlanılan ilk yıllarda tıbbiye hazırlık sınıfları sonraları idadi, tıp idadisi eğitimleri esnasında, Arapça ve Farsça dersleri mevcuttu. Fransızca, Almanca dersleri de tıbbiyenin hazırlık sınıfında verilmekteydi.⁴⁷ Osmanlıca tıp tahsil edenler için ıstılahta Arapça ve Farsça kelimeler yoğun olduğundan bu dillere aşına olunması gerekmekteydi. Arapça ve Farsça ıstılahın Türkçeleştirilmesi öğrenme ve anlama kolaylığı sağlayacağını savunan kişilerin karşısında, literatürün böyle kalmasının daha uygun olacağını savunanlar da vardı.

İstanbul Seririyatı'nda bu hususta ilk makale Dr. Osman Şevki tarafından kaleme alınmıştır.⁴⁸ Osman Şevki ıstılah bahsinde özellikle tıp lisanına getirilen eleştirileri haksız bulmaktadır. Yazara göre hukuk, matematik, denizcilik, mühendislik bilimlerinin de kendilerine has lisanları mevcuttur. Tıp dışındaki alanlarda ıstılahın hangi dilden olduğu çoğu zaman tartışma konusu olmamaktadır. Halbuki tıp lisanı Türkçe ıstılah kullanan en kadim dillerden biridir. Böyle olmakla birlikte tıp ıstılahı daima tartışma konusu olmaktadır. Osmanlıdan evvel dahi tıp ıstılahında kullanılan "ısıtma, al gömlek,..." gibi Türkçe hastalık isimlerinden de anlaşılacağı gibi eski zamanlardaki tababetimizin Türkçe lisanı olması gerekmektedir. Dr. Osman Şevki, söz konusu makalesinde, Türkçe yazılmış ilk telif eserleri bu tartışmanın faili olarak görmektedir. Osman Gazi döneminde H. 792'de İshak bin Murad tarafından telif olunan "Havâssü'l-edviye" adlı eseri incelendiğinde tartışılmakta olan tıp ıstılahı dili hususunun esaslarını bu eserde görmek mümkündür. Şöyle ki; İshak bin Murad bu eseri hazırlarken zamanının ünlü hekimlerinden Calinus, Bukrat (Hipokrat) gibi ünlü hekimlerin eserlerinden istifade etmiştir. Eserin anlatım dili akıcı bir Türkçe olmakla beraber isim ve ıstılah bahsinde Arapça kelimelere başvurmak mecburiyetinde kalmıştır. Yazara göre bunun sebebi o zamanlardaki tıp ilminin Türklerde gelişmemiş olmasıdır. Makalesinde bu hususa şöyle açıklık getirmektedir:

*"... bu Türk tabibi, eğer Arap lisanına sebepsiz olarak müşteri çıksaydı isim ve ıstılahlarda kullandığı Arap kelimelerini kendi ifadesine kadar sokardı, halbuki ifade pekâlâ Türkçedir."*⁴⁹

Dr. Osman Şevki makalesinde bahsettiği eserden alıntılar yaparak bu teorisini ispatlamaya çalışmıştır. Makalede bir başka örnek de H.842'de Sinobî Mü'min tarafından telif edilen *Kitab-ı Tıbb*'dir. Yine çağdaşlarının eserlerinden daha da açık ve akıcı bir Türkçe ile yazılmış olan eserde isim ve ıstılahların Arapça olmasını aynı sebebe dayandırmaktadır:

47 Rıza Tahsin, *Mir'ât-ı Mekteb-i Tıbbiye*, s. 148.

48 Osman Şevki, "Tıbbi İstılahlar Bahsi", *İstanbul Seririyatı*, no. 6, Nisan 1337, s. 68-70.

49 Osman Şevki, "Tıbbi İstılahlar Bahsi", *İstanbul Seririyatı*, no. 6, Nisan 1337, s. 68.

“... Türklerin tıp ilminde eserler ihdâ ederek bunu mükemmel bir halde koymak gibi milliyet endişesiyle mütehassis olan Mü’min Türkçe mukabiller bulabilseydi hiç şüphesiz tercih ederdi.”⁵⁰

Dr. Osman Şevki aynı makalesinde üçüncü örnek olarak Fatih Sultan Mehmed döneminin ünlü âlimi Akşemseddin’i vererek tezini güçlendirmektedir.

Yazara göre tıp ıstılahlarının Arapça olarak alınmasının diğer bir sebebi ise bir kelimenin Türkçe karşılığı mevcut olsa dahi ekseriyetle birleşik kelimelerden oluşan teşrih ıstılahının bütün esaslarının yıkılmasına sebebiyet verebileceğinden üretildikleri lisanla alınmışlardır. Dr. Osman Şevki bunu da örneklerle açıklamaktadır:

“Tabiblerimiz, ancak muktedir olamadıkları bahislerde ecnebî lisanlarından isti’âne istemişlerdir ve mecbur olmadıkça başka lisan kullanmamışlardır. Eğer teşrih ıstılahları gibi Türklerde olmayan kelimelerin mukabilleri bulunsaydı altı asır evvel daha zengin ve mazbut olan Türk kelimeleri nisyan edilmezdi. Binâ-naleyh ıstılah vaz’ında ecnebî lisanlara müracaatta suret ve mecburiyet vardı. Fakat muarızlarımız bazı Türkçe mukabiller gösteriyorlar ve bu suretle davayı kazanmak istiyorlar. Ve “azm-i fahz-i eyem” yerine “sağ uyluk kemiği” demeyi tercih ediyorlar. İstılah bahsinde muvaffak olabilmek için bütün bu kelimelerin mukabillerini bulmak lazım gelir. Birkaç kemiğin Türkçe mukabilleri bulunmakla bütün teşrih ıstılahlarının Türkçeleşmesi icab etmez. Bulunan kelimeler, hiç olmazsa ekseriyeti teşkil edebilmeliydi. Mamefih böyle bile olsa bu ıstılahların mürekkeb olduğu kelimelerin ifade ettiği manalar o kadar dikkatli ve manidar tarzlarda vaz’ olunmuşlardır ki bu insicamın içine bir yabancı kelime sokmakla bütün esaslar yıkılabilir.”⁵¹

Gerekmedikçe tıp ıstılahında yabancı kelimelerin kullanılmamasını savunan yazar, tıp ıstılahına hiçbir kaideye bağlı olmaksızın giren lekeli tifo, sıtma, kıyamık, kızıl gibi hastalık isimlerini Türkçeleştirmek mümkünken bunlara; *tifüs tefceri*, *humma-yı merzagi*, *husye*, *ıskarlatin* demenin doğru olmayacağını ifade etmektedir.

Mazhar Osman’ın *İstanbul Seririyatı*’nda bu konuya yer vermesini takdirle karşılayan yazar, günlük gazetelerde bu hususların tartışılmasına son verdikleri, tıbbi bir mecmuada devam edilmesinden ise memnuniyet duyduklarını yazmaktadır. Konuya vâkıf kişilerce tartışılması gereken bu hususta söyleyecek daha çok sözünün bulunduğunu da makalesinin sonunda belirtmiştir.

50 A.g.m., s. 69.

51 A.g.m., s. 70.

Genel tıp ıstılahı ile başlayan tıp lisanının Türkçeleştirilmesi hususu dergi yazarlarının Mazhar Osman ve çevresindeki psikiyatrist arkadaşları ve yetiştirdiği asistanları olması sebebiyle ilerleyen sayılarda, psikiyatri dalının ıstılahının Türkçeleştirilmesi şeklinde gelişmiştir. Mazhar Osman'ın başhekimlik yaptığı Toptaşı Bimarhanesi'nin Zükûr Kısmı Sertabibi olan Dr. Lütfi Akif, *İstanbul Seririyatı*'nın ilâve kısmında aynı sene Haziran ayı sayısında “*Tababet-i Ruhiye İstılahının Mukabilleri*” başlığı ile diğer aylarda da devam eden yazı dizisi şeklindeki makalesine başlamıştır. Tababet-i ruhiye günümüzdeki ismi ile psikiyatri, Mazhar Osman öncülüğünde Alman ekolü olarak ülkemizde gelişmekteydi. Yeni bir ilim dalı olması sebebiyle ıstılahı tamamen yabancı lisanlara dayanmaktaydı. Almanya ve Fransa'dan ülkemize aktarılan psikiyatri ve alt bilim dalları henüz yeni gelişme kaydederken, Toptaşı Bimarhanesi'nin erkek bölümü başhekimisi olan Dr. Lütfi Akif Bey makalesinin girişinde ecnebi dillerden dilimize yeni giren bu bilim dalının lisanımızda karşılığı bulunmayan ıstılahından mustarip olduğunu ifade etmektedir.⁵²

İstanbul Seririyatı dergisinde tıp dili ve tıp ıstılahı tartışmaları Haziran ayı sayısında, Tıp Fakültesi Müdürü Nureddin Ali Bey tarafından da gündeme getirilmiştir.⁵³ Makalede verilen bilgiye göre, geçmişte başlatılan bu çalışmaların semeresi olarak tıp ıstılahının Türkçe lehçesi, Arapça ve Farsça kelimeler kullanılarak bir tıp sözlüğü hazırlanmıştır. Öğrencilerin bu kelimelere aşinalığının sağlanması için yavaş ve istikrarlı bir sürece ihtiyaç olmuştur. Batı dillerinin hâkimiyetindeki tıp ıstılahı bu suretle Arapça ve Farsça kelimeler bulunsa da Türkçeleştirilmiştir. Nureddin Ali Bey bu lisanla tıbbi eserlerin oluşturulmasının bir hayli zaman alacağına ama sonunda başarılacağına inanmaktadır. Çalışmalar devam ettikçe kullanılan Arapça ıstılahın yerini Türkçe alacaktır.⁵⁴

52 Lütfi Akif, “*Tababet-i Ruhiye İstılahının Mukabilleri*”, *İstanbul Seririyatı Dergisi*, no. 5, Mart 1337, s. 56-57.

53 Nureddin Ali, “*İstılahat-ı Tıbbiyeye Dair*”, *İstanbul Seririyatı Dergisi*, sene 3, no. 8, Haziran 1337, s. 82.

54 *İstılahat-ı Tıbbiyeye Dair*:

“*Tıp edebiyatı, tababet dili, tıp ıstılahı hususunda merhum Yusuf Rami Bey'in muavinleriyle merhum Hocamız Mazhar Paşa'nın inşa ettiği temellerden her Türk hekimi istifade etmiştir. İstılah-ı tıbbimizin Türkçe lehçesi, Arapça ve Farsça kelimeler kullanılarak tıp lügatı oluşturulmuştur. Kelimelerin öğrenciler tarafından benimsenmesi için kulak aşinalığı oluşturmaya özen gösterilmiş ve kademeli geçişler yapılmıştır. Türkçe harflerle yazılacak kitaplar için ise belki yarım asır daha zamana ihtiyaç vardır. Her millet fenni kelimeleri muhtelif lisanlardan alarak kendi dillerine az çok değişikliklerle adapte etmişlerdir. Fransız alman ve İngiliz tıp lisanı Latince ve eski Yunanca lisanlarından alınmışlardır. Menşelerini göstererek bu kelimeler kullanılırken kendi lisanlarında karşılıklarını da bulup yazarlar. Galip Ata Bey'in Arapça tabirlerine hoş bir seda, ahengi itibarıyla taraftar olmasına bir şey denilemese de konuştu-*

İstanbul Seririyatı dergisinin 1921 senesi Mart ayı sayısında günlük basın-
da konu olan, tıp ıstılahı tartışmalarına yer verilmiştir. Dergide ifade edildiğine
göre, Dr. Galip Ata ve Dr. Osman Şevki Bey'in tıp ıstılahı tartışmaları günlük
gazetelerde yayınlanmıştır. Bu tartışmalara gazete muharriri olan Hakkı Tarık
Bey'in de katılması ile mevzu kamuoyuna taşınmıştır. Doktorlar tıp ıstılahını
ayrı bir lisan olarak görmekteydiler. Pek çok Arapça, Farsça kelime ihtiva etse
bile gramer bakımından farklılaşmış, Türkçeleşmiş yeni bir dil gibi olmuştu.
Tıp dilinin anlaşılabilir olduğunu düşünenlere karşı, bunun fen ilmi olduğunu ve
avamın anlamasına gerek olmadığını ileri sürüyorlardı. Fen ilmine vakıf olanlar
“ri’e”ye akciğer, “zatürre”ye *akciğer iltihabı* diyemezler. Fransızcası “*poumon*”
olduğu halde Latince “*pulmo*” ile “*pneumonia*” kelimelerini de bir Fransız gen-
ci öğrenmeye mecburdur.⁵⁵ İlimin müşterek bir dili vardır. İlim ilk icat edildiği
dil ile öğrenilip yaygınlaşması tabiidir. Muharrir Hakkı Tarık Bey bu meselede
düz Türkçe kullanılmasını savunurken, hekimler bunun abesle iştilal olduğunu,
özellikle halkın hiç kullanmadığı anatomi terim ve deyimlerinde sade Türkçe
kullanılmaya çalışılması yeniden bir dil üretmek anlamına gelecekti ki bu son
derece gereksiz ve yanlış bir yoldu. Böyle bir yol denense bile fen ilmine vâkıf
olanların hiçbir şey anlamayacaklarını ifade etmektedir. Hatta bu hususta ilim
ehli olmayanların tartışmalarını gereksiz gördüğünü yazmıştır.

Mazhar Osman, Galip Ata Bey'in makalelerini yazarken Türkçe kelimeler
kullanmaya özen gösterdiğini ve tıp ıstılahında Türkçeye vakıf olduğunu bu hu-
susta çalışmalar yaptığını söyler. Buna rağmen tıp ıstılahının Türkçeleşmesinin
uygun olmadığını iddia eder. Bunu bir örnekle açıklar: Mesela, felç-i şefevi de-
nilince öncelikle hatıra felç geleceğini sonra felcin dudağa ait olduğunun anlaşıl-
acağını, eğer dudak felci deseler, dudak sözünden önce bir şey anlaşılmayarak
muhatapın dudağına ait kötü veya iyi birçok şeyleri hatırlayacağını ve nihayet
asıl mühim olan felci zikirle bu tereddütten kurtulacağını anlatıyor ve Türkçemi-
zin ıstılahatı tıbbiyeye müsait olmadığını ispata çalışıyordu.⁵⁶

Mazhar Osman bu konunun tıbbi bir dergi olan *İstanbul Seririyatı*'nda da
tartışılması gerektiğine inanmaktadır. Bu müzakereler, gün geçtikçe ihtisaslaşma
yoluna giden tıp ilminin, henüz tabirleri oluşmamış şubeleri için doğru yoldan
ilerlemeyi sağlayacaktır.

*ğumuz dil Türkçedir. Hiç şüphesiz zamanla uğraşarak Türkçe tıp literatürüne aşına olmamız
gerekmektedir. Şimdi kullandığımız Arapça'dan tedricen konuştuğumuz Türkçeye geçmek ka-
çınılmazdır.”* Tıp Fakültesi Teşrih Müdürü; Nureddin Ali, “İstılahat-ı Tıbbiyyeye Dair”, *İstanbul
Seririyatı*, sene 3, no. 8, Haziran 1337, s. 82.

55 Mazhar Osman, “İstılahat-ı Tıbbiye”, *İstanbul Seririyatı*, sene 2, no. 5, Mart 1337, s. 53-56.

56 *A.g.m.*, s. 55.

Mazhar Osman makalede, tıp lisanımız hakkında hekimlerimizin bakış açıları farklı olduğunu söylemektedir. Bazıları tıp eğitiminin, hatta eserlerin, derslerin bile Fransızca olması gerekliliğini savunmaktadır. Türkçe yazılan eserlere iltifat etmeyip, bu hususta verilen emeği boş görmektedir. Ayrıca kütüphanelerimizdeki Türkçe eserlerin son derece yetersiz olduğunu ve eğitim için Fransızca eserlere müracaat edildiğini söylüyorlardı. Bu kişiler, tıbbiyenin ilk sınıfından itibaren Fransızca eğitimi uygun görüyorlardı. Böyle gelişmiş ve tıp dili zengin bir lisanın, tıp eğitimde kullanılması gerektiğini ileri sürüyorlardı. Fakat milliyetçilik fikirleri ile dünyanın şekillendiği bir zamanda bu düşünce kimsenin hoşuna gitmiyordu.

O halde kendi lisanımızla yazacağımız eserleri nasıl yazmalıyız? Şüphesiz mümkün olduğu kadar sade ve basit yazmak gerekir. Son aşırıda konuşma ve yazma dili sadeleşme yolunda ilerlemektedir. Uzun cümleler bölünmekte, dil anlaşılır hale getirilmeye çalışılmaktadır.⁵⁷

Mazhar Osman bu noktada Almanca ile Türkçeyi kıyaslamaktadır. Almanca da son derece uzun cümleler vardır. Bu cümlelerin bölünmesi için bir neden yoktur. Çünkü Alman dilinin ilmi cümleleri uzun olsa da basitliğini kaybetmemektedir. Anlaşılması bizde olduğu gibi güçleşmemektedir.⁵⁸ Makalede bu husus örneklerle açıklanmaktadır.

İstanbul Seririyatı Çevresinde Sözlük Çalışmaları

Mazhar Osman “Tababet-i Ruhiye”nin yeni bir ilim olması sebebi ile tercüme maksadıyla Şişli Hastanesinde Arifi Paşa, Lütfi Akif, Kilisli Rıfat, Mustafa Hayrullah, Cevdet Nasuhi ve Şükrü Hazım beylerle toplanıp, alfabe sırasıyla bütün tabirlerin mukabillerini bulduklarını söyler. Fakat aralarında görüş farklılıkları olduğu ve herkesin kendi nokta-i nazarından bakmaları sebebiyle uyuşmamışlardır. Lütfi Akif Bey herkesten çok bu çalışmaya katkı sağlamıştır. Fakat daha ziyade Arapça kelimeleri tercih ettiği için arkadaşları tarafından eleştirilmiştir. Ayrıca bu çalışmayı değerlendiren diğer hekimlerin farklı teklifleri olmuştur. Mazhar Osman “daha güzel tabirler bulan arkadaşlarımızın lütûflarını da şükranla karşılayacağız.” diyerek çalışmayı ilgilenenlerin katılımına açık bırakmıştır.⁵⁹ Bu çalışma Haziran 1337/1920’de “Tababet-i Ruhiye İstılahının Mukabilleri” başlığı ile *İstanbul Seririyatı*'nda yayınlanmıştır.⁶⁰

57 *A.g.m.*, s. 56.

58 *A.g.m.*, s. 55-56.

59 *Aynı yer.*

60 Lütfi Akif, “Tababet-i Ruhiye İstılahının Mukabilleri”, *İstanbul Seririyatı*, Mart 1337, s. 56-57.

Lütfi Akif Bey tarafından yazılan makalenin başında bu çalışmayı yapma maksatlarını açıklanmaktadır:

“Memleketimiz saha-i tababetinde mühim bir mevki iştigal edip mensubunu gündün güne artan tababet-i ruhiye şube-i nazikesinde ıstılahat-ı ecnebiyenin li-sanımızda mukabilleri bulunmamasından ne derece müşkülât çekildiği hepimizin malumudur.

Bu müşkülât karşısında nevmidi ile oturmanın fâide-mend olmayacağını düşünenler ve çalışanlar arasında naçizane olarak ben de çalışmış ve ıstılahların mukabilleri ile bire bir mana ve şümulleri hakkında da bazı izahatı havi olmak üzere yazmış olduğum risaleyi muhterem meslektaşlarıma cüz’i bir yardım olur ümidiyle tab ettirmek fırsatını beklemekte bulunmuştum.

Bunların bir an evvel neşrini tensib ve kıymetdar sütunlarını lütfen bunlara tahsis eden İstanbul Seririyatı sahib-i fazıllarına teşekkür eder ve alfabe sırasıyla ıstılahları mütehasıs arkadaşlarımin enzâr-ı tetkik ve irfanlarına ber-vech-i âtî arz eyler.”⁶¹

Lügat çalışması dergide tefrika olarak yayınlanmıştır. Dergide sadece A harfi bulunan çalışma, yedi sayı boyunca devam etmiştir. Sözlük çalışmasına konu olan ecnebi terimler, Türkçe karşılığı bulunmayan Osmanlıca kelimelerin karşılıklarına Türkçe karşılığı olan kelimeleri de ilâve ederek oluşturulan tablo aşağıda yer almaktadır.⁶² Maalesef sözlüğün gerisi gelmemiştir. Neden tamamlanmadığına dair de bir fikrimiz bulunmamaktadır. Belki de bu makalede ileri sürüldüğü gibi sadece örnek bir çalışma olarak düşünülmüştür.

FRANSIZCA TERİMLER	ÖNERİLEN TERİMLER	ANLAMI
Abasie	Fakd-ı Meşy - فقد مشى	Yürüyememek
Aboulie=Abolie	Fakd-ı İrade – فقد اراده	Dileyememek, Dileksizlik
Aboulique	Fâkidü’l-İrâde - فاقد الاراده	İradesini Kaybetmiş Kimse
Absence	Gaybubet - غيبوبت	Görünmez Olan Bir Nesnenin Hâli
Abstinence	Zehadet - زهدت	Kişisel Zevklerden Uzaklaşma
Abstinent	Zehîd - زهيد	Az Yiyip İçen, Perhizkâr
Absürde	Muhâl - محال	İmkânsız

61 A.g.m., s. 56.

62 Lütfi Akif, “Tababet-i Ruhiye İstılahının Mukabilleri”, *İstanbul Seririyatı*, Mart 1337, s. 56-57; Mayıs 1337, s.74- 74; Haziran 1337, s. 81-82; Nisan 1338, s. 154-155; Mayıs 1338, s. 36. (Metnin orijinali ek olarak verildiğinden bu tablolarda ayrıca Osmanlıca metin girilmemiştir)

Absurdité	Muhâliyet - محالیت	İmkânsızlık Hali
Acarophobia	Havfün mine'l-Cereb - خوف من الجرب	Uyuz Hastalığından Korkmak
Acathasie	Fakd-ı Ku'ûd - فقد قعود	Oturma Yetisini Kaybetme
Acsées	Nebet - نوبت	Nöbet
Acorie	Fakd-ı Şeb' - فقد شبع	Tokluk Bilmemek, Doymazlık
Acromegalie	Dahâme-i Nihâyât - ضحامة نهايات	Başın Ellerin ve Ayakların Büyük Olması Hastalığı
Acromegalique	Zahmu'n-nihâyât - ضحيم النهايات	Organların Aşırı büyüme Hali
Acroparesthésie	Dall-i Hassasiyet-i Nihâyât - ضل حساسية نهايات	El ve ayaklarda uyuşma, karıncalanma
Acroparesthesique	Dâlü'l-Hassasiyet-i Nihâyât - ضل الحساسية نهايات	El ve ayakları şişmiş
Acrophobie	Havfün mine'l-kalâl - خوف من القلال	Yükseklik Korkusu
Acrosphacéle	Temût-ı Nihâyât - تموت نهايات	Parmakların yumru haline gelmesi veya şişmesi
Acte	Fiil - فعل	Eylem
Actif	Fiilî, Fâil, Faal - فعلى، فاعل، فعال	Eylemi yapan
Action	Fiil - فعل	Eylem
Activité	Faaliyet - فاعلية	Faaliyet
Adiadococinésie	Hareket - حركة	Hareket
Adipose	Dâ-i Şahme - داءشحمه	Şişmanlık hastalığı
Adipsie	Fakd-ı 'Atş - فقد عطش	Susamamazlık
Aérophagie	Beli'-i Heva - بلع هوا	Aşırı Hava Yutma Durumu
Aerophobia	Havfün mine'l-hava - خوف من الهواء	Zavadan Korkmak
Affaibli	Zayıf - ضعوف	Zayıf
Affaibler	Eza'af - اضعاف	Daha zayıf
Affaiblissant	Ma'zuf - مضعوف	Zayıflamış
Affaiblissement	Mazu'fiyyet - مضعوفية	Zayıflık hali
Affection	İnfîâ'l - انفعال	Tepki verme
Affaictif	İnfîâli - انفعالي	Tepkili
Affaictivité	Kâbiliyet-i İnfîâliyye - قابلية انفعالية	Tepki verme kabiliyeti
Agitant	Muhallil - محلل	İnce Eleyip Sık Dokuyan

Agitation	Tahallel - تحلل	Huzursuzluk Hali (Bağırıp Çağırma Hali)
Agité	Mutemellil - متممّلل	Bıkkınlık Hali
Agnosie	Fakd-ı Zekâvet – فقد زكّوت	Bilmemezlik
Acousmatagnoise	Fakd-ı Zük'n'ül Semi' - فقد زكن السمع	İşitme Yetisinin Kaybı
Agnosique	Fakd'ül Uzken – فقد الزكن	Hissizlik
Agoraphobie	Havfun mine'l-hayat – خوف من ال ر حيات	Agorafobi, Bir Tür Kaygı Bozukluğudur.
Agraphie	Fakd-ı Hat – فقد خط	Yazı Yokluğu, Yazamamak.
Aphasie	Fakd-ı Nutk – فقد نطق	Afazi, Söz Yitimi
Aphasique	Fakd'ü'n-nutk, Fakd-ı Nutkî – فاقد ال نطق، فقد نطقى	Afazi, Söz Yitimi
Aphonie	Fakd-ı Savt – فقد صوت	Afoni, Ses Yitimi
Aphoniqne	Fakdu's-Savt, Fakd-ı Savtî فاقد الصوت، فقد صوتى	Afoni, Ses Yitimi
Apopathophobie	Havfün min'el Tagarrut خوف من ال تغرط	Kazâ-yı Hâcetten Korkma Hâli.
Apraxie	Fakd-ı İcrâ – فقد اجرا	İşlev Yitimi
Apsychie	Fakd-ı Nefs, Dâ-i Nefs – فقد نفس، ضياع نفس	Ruhun Nefsin (Benliğin) Ma'dümüyyet (Yok Olma) Durumu.
Apsychisme	Fakd-ı Nefsiyyet, Fakd-ı Rûhiyyet - فقد نفسيت، فقد روحيت	Ruhun Nefsin (Benliğin) Mâdümiyyet (Yok Olma) Durumu.
Arithmomanie	Mânym-i Hesap - مانياي حساب	Eşya Saymak, Hesap Yapmak İbtilasî.
Arriération	Pesmândelik - پسمانده لك	Tabî Tembellik
Arriéré	Pesmânde - پسمانده	Geride Kalmış Kimse.
Asile	Malaz - مالاذ	Mekân Vezninde Sığınılacak Mahal.
Aspect	Sahne - سحنه	Kılık Demektir. (Görünüş)
Association	Tedâi - تداعى	Çağrışım
Astasie	Fakd-ı Kıyâm – فقد قيام	Ayakta Duramama
Asthénie	Fakd-ı Kuvvet – فقد قوت	Zaaf (İrade Zayıflığı)
Asthénique	Za'fi - ضعفى	Kuvvetsizliğe ait; Kuvvetsiz, halsiz.
Astraphobie	Havf-ı min'el-berk - خوف من البرق	Gök gürültüsü ve şimşeklere karşı duyulan anormal korku.
Asymbolie	Fakd-ı Temsil – فقد تمثيل	Konuşma esnasındaki jest ve işaretleri anlayamama yapamama hali; asemboli.

Asynergie	Fakd-ı Teşârük-i Amel – فقد تشارك عمل	Davuş katılgasızlığı.
Ataxie	Hevşet - هوشة	Denge bozukluğu.
Athétose	Fakd-ı Vaziyet-i Sâbite – فقد وضعية ثابتة	El ve ayakların yavaş, amaçsız ve istem dışı hareket etmesi.

Tabloda yer alan kelimelerin bulunduğu Osmanlıca metinler ekte yer almaktadır.

İstanbul Seririyatı tıp dilindeki gelişmeleri Lütfü Akif Bey ve arkadaşlarının oluşturmaya çalıştıkları sözlük gibi ilerleyen yıllarda da benzerlerinin yayınlamaya devam etmektedir. Mesela 1941 senesi Haziran ve Temmuz sayılarında Dr. Şefik İbrahim İşçil (Göz Kulak) ve Ali Ulvi Elöve (Bursa Kız Öğretmen Okulu Edebiyat Öğretmeni) ortak hazırladıkları “*Yabancı Dillerden Öz Türkçeye Çevirdiğimiz 12162 Sağlık Teriminden Bazı Örnekler*” adlı makalelerinde bir sözlük yayınlamışlardır.⁶³

Mazhar Osman bugün Fransızların, Almanların, İngilizlerin tıp ıstılahı için yeniden kelime üretmek yerine Latineden, Yunancadan mevcut kelimeleri aldıklarını söylüyor. Bunu yaparken kendi kelimelerinin yanına ilâve ederek, kendi kurallarına uygun tamlamalar oluşturmaktadırlar. Bizim de bu yolu takip etmemiz gerektiği görüşündedir.⁶⁴

Mazhar Osman zaman içinde bu görüşünü değiştirmiştir. “Tıp Fakültesinde Lisan Meselesi” başlıklı makalesinde tıp eğitimi ve tıp ıstılahı dili hususunda zaman içinde değişiklik gösteren fikirlerine açıklık getirmektedir.⁶⁵ Mazhar Osman *İstanbul Seririyatı*'nın 1949 senesinin Ağustos ayı sayısında tıp eğitim dili hakkındaki geçmişteki fikirlerinin nasıl ve niçin değiştiğini izah etmektedir.⁶⁶ Elli yıllık tıp eğitimi ve hekimliği döneminde Arapça tıp terimlerini öğrenmenin ne kadar zor olduğunu anlatmaktadır. Bu bahisle dil hususundaki fikirlerinin serüvenini bir nevi özetlemektedir. Mazhar Osman Arap dilinde bile olmayan çetrefil Arapça ıstılahlar öğrenmek mecburiyetinde kaldığını ve bu tabirlerin de defalarca değiştiğini söyler. İstılah çalışmalarına geçmişte kendisi de katkı sunmuştur. Arkadaşlarının eleştirilerine rağmen terimleri sadeleştirme yoluna gitmiştir. Yaptığı çalışmaları beğenmeyerek defalarca değiştirmiştir. Zaman geçtikçe sadeleştirme de yeterli olmamış, tamamen Türkçeleştirme yoluna gitmiştir. Mazhar Osman yarım asırlık sadeleştirme ve Türkçeleştirme çalışmalarından sonra bu metottan

63 Şefik İbrahim İşçil - Ali Ulvi Elöve, “Yabancı Dillerden Öz Türkçeye Çevirdiğimiz 12162 Sağlık Teriminden Bazı Örnekler”, *İstanbul Seririyatı* i, Temmuz-Ağustos 1941, s. 38-47.

64 Mazhar Osman, “Tıp Fakültesinde Lisan Meselesi”, *İstanbul Seririyatı*, 1 Ağustos 1946, s. 45

65 *A.g.m.*, s. 46.

66 *A.g.m.*, s. 45-46.

vazgeçmiştir. Türkçe üretilen yeni tıp terimleri ulusal akımın tesiriyle Türkçeden başka bir yöne, Çağataycaya yakın tuhaf bir şekil almıştır. Kelimemin kulağa hoş gelmeyen yapısı hekimler tarafından da benimsenmesini güçleştirmiştir. Altı yüz sene kullanılan Türkçeleşen Arapça ve Farsça güzel kelimelerimiz atılırken yerlerini Türkçeleştirilirken araya sokulan Almanca, Fransızca, Latince, İngilizce kelimelerle Türk dili adeta Babil Kulesine benzemiştir. Mazhar Osman bu değişimi, dile yapılan anarşi olarak adlandırmaktadır. Bu durumun düzeltilmesi gerektiğine inanmaktadır. Çözüm olarak son zamanlarda Türkçeleştirmek adına dilimize dahil edilen anlaşılması güç kulağa hoş gelmeyen kelimelerin atılarak lisanımızda yer etmiş Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçeleşerek kalması gerektiğini savunmaktadır. Bu yolla eski güzel lisanımıza kavuşmamız mümkün olacaktır.⁶⁷

Fen alanında ilerlemek dilde yapılan bu anarşik inkılapla mümkün görülmemektedir. Aksine Türkçe fen eğitimi güçleştirmektedir. Fen alanında eğitim gören öğrencilerin üniversite döneminde batı dillerini öğrenip bunlardan biri ile eğitim yapması sorunları çözecektir. Nitekim Mazhar Osman son yıllarında tıp ve mühendislik alanında tamamen Batı dilleri ile eğitim yapılmasının dil hususundaki tüm sorunları çözeceğine inanmaktadır.⁶⁸

Sonuç

Rönesans ve reform hareketlerini müteakip Batı dünyasında bilim ve sanayiye meydana gelen gelişmeler diğer devletlerin de ilgisini çekmiştir. Osmanlı İmparatorluğu Batı'daki bu gelişmelere kayıtsız kalmayıp, bilim alanındaki yenilikleri ülkesine ihraç etme çabasında bulunmuştur. O zamana kadar medreselerde Osmanlı Türkçesiyle yapılmakta olan eğitim Arapça ve Farsça olarak üretildikleri için bu dillerle literatürü oluşmuş ve öğretilmekteydi. Yeni durumda ise bilginin dili Latince kökenli olarak değişmişti. Ayrıca her ülke kendi dili ile bunu geliştirmektedir. Eskinin üzerine yeni bilgiler ilâve edilerek ilerlenen alanlarda bilimde dil değişikliği büyük sorunlara yol açmazken, kökten değişikliğe uğrayan tıp alanında büyük sorun oluşturmuştur. Özellikle iki alanda (anatomi ve kimyevî ilaç) köklü değişiklik ve gelişme kaydeden tıp ilmi eski bilgi ile yenilerinin ortak bir havuz oluşturmasını neredeyse imkânsız kılıyordu.

Osmanlı'da bir taraftan klasik medrese tipi tıp eğitimi devam ederken (Süleymaniye Darüşşifası) modern tıp eğitimi veren tıbbiye de eğitime başladı. Kesintisiz olarak günümüze kadar devam eden modern tıbbın başlangıcı olarak kabul edilen (14 Mart 1827) Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin açılışıyla eğitim dili tar-

67 *A.g.m.*, s. 45-46.

68 Mazhar Osman, "Tıp Fakültesinde Lisan Meselesi", *İstanbul Seririyatı*, 1 Ağustos 1946, s. 46.

tışılmaya başlandı. Günümüze kadar uzanan bu tartışmaya eskiden beri devam eden, tıp terimlerinin (tıp ıslahı) Türkçeleştirilmesi tartışmaları da eklenince büyük bir kargaşa çıktı. Tıp ve edebiyat alanında iki cephede yapılan tartışmaya tıpcılar ağırlıklarını koyarak, hekim olmayanların bu alanda tartışmaya katılmaları gerektiğini savundular. Yeni Türkçe kelime üretilecekse buna dil bilimcilerin de iştirak etmeleri gerekliliği ise işleri iyice karıştıyordu.

Geçmişten günümüze kadar uzanan tıp eğitim dili tartışmalarını, Mazhar Osman tarafından 1919-1951 tarihleri arasında yayınlanan *İstanbul Seririyatı* dergilerinden tıp ıslahının Türkçeleştirme örneklerini aktararak adım adım bu yolculuk takip edildi. Son merhalede ise bunun gereksiz bir uğraş olduğu kanaatine varan Mazhar Osman, tıp ve teknolojiye batı dilleri ile eğitim yapılması gerektiği fikrine ulaştı.

Bilim dilinin ithalinin sancılı bir süreç olduğu ve son merhalede bundan vazgeçilmesi düşüncesinin ağır bastığı görülse de her milletin kendi dili ile bilgi transferi yapma gayreti içinde olması gariptir. Bu hususta ısrarcı olanlar sadece milliyetçilik duygularından değil kadim Türk milletinin kendi dilinin bilgi üretmek için kifayetsiz olduğu görüşünü reddetmektedirler. Makalede buna örneklerle açıklık getirilmektedir. Bu hususta yapılan çalışmalar, sözlük denemeleri bu çalışmanın da esasını oluşturmaktadır. Yapılan sözlük çalışmaları dil bilimcilerinin desteğine müracaat edilse de işin tabiatı gereği hekimler tarafından yürütülmüştür.

Tarih, Mazhar Osman'ın düşünceleri doğrultusunda gelişme kaydetmektedir. Geçmişte Fransızca ve Almanca tıp eğitimi tartışılırken bugün İngilizce tıp eğitimi genel kabul görmektedir. Tıp literatürü Latince zemine otursa da günümüzde bilimin ortak dili haline gelen İngilizce ile inşâ edilmektedir. Millî dil ile bilgi üretmek ve transfer edilenlerin millîleştirilmesi gerekliliği ise hâlâ tartışılmaya açıktır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, *Cevdet-Bahriye*, Nu. 1252

BOA, *Mâliyeden Müdevver Defterler (MAD)*, Defter Nu. 8886

Kaynak Eserler ve Araştırmalar

Adivar, Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, 4. bs., İstanbul, Remzi Kitapevi, 1982.

Akalın, Besim Ömer, *Nevsâl-i Âfiyet*, haz. Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Yayınları, 2020.

Âkif, Lütfi, “Tabâbet-i Rûhiye Istılâhının Mukâbilleri”, *İstanbul Seririyatı*, Mart 1337.

_____ , “Tabâbet-i Rûhiye Istılâhının Mukâbilleri”, *İstanbul Seririyatı*, Mayıs 1337.

_____ ; “Tabâbet-i Rûhiye Istılâhının Mukâbilleri”, *İstanbul Seririyatı*, Haziran 1337.

_____ , “Tabâbet-i Rûhiye Istılâhının Mukâbilleri”, *İstanbul Seririyatı*, Nisan 1338.

_____ , “Tabâbet-i Rûhiye Istılâhının Mukâbilleri”, *İstanbul Seririyatı*, Mayıs 1338.

Ali, Nureddin, “İstılâhât-ı Tıbbiyyeye Dair”, *İstanbul Seririyatı*, sene 3, no. 8, Haziran 1337.

Altıntaş, Ayten – Hatemi, Hüsrev, *Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları*, İstanbul, CSA Global Publishing, 2006.

Bacanlı, Hakan – As, Efdal, *Türk Tıp Tarihinin En Uzun Süreli Bilimsel Yayını) Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye’den Gülhane Tıp Dergisi’ne (1872-2017) Tarihçe Dizin*, Ankara, Sağlık Bilimleri Üniversitesi Yayınları, 2018.

Demirhan, Ayşegül, “Türkiye’de Modern Tıbbın Gelişimi”, *Tıp Fakültesi Mecmuası*, sayı 42, İstanbul, 1979.

Ersoy, Mine, “Zevra Gazetesinin (Sayı 1-199)unun Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Kilis, 2014

Gencer, Ali İhsan, “İstanbul Tersanesinde Açılan İlk Tıp Mektebi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sayı 31, İstanbul, Mart 1977.

Gülhane Askeri Tıp Akademisi 100. Yılında / 1898-1998, haz. Mesut Pekcan - Kudret Ediz - Adnan Ataç, Ankara, Gülhane Askeri Tıp Akademisi Yayınları, 1998.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Suriye’de Modern Osmanlı Sağlık Müesseseleri, Hastaneler ve Şam Tıp Fakültesi*, TTK Yayınları, 1999.

İşçil, Şefik İbrahim - Elöve, Ali Ulvi, “Yabancı Dillerden Öz Türkçeye Çevirdiğimiz 12162 Sağlık Teriminden Bazı Örnekler”, *İstanbul Seririyatı*, Temmuz-Ağustos 1941.

İzgi, Cevat, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İstanbul, Küre Yayınları, 2019.

Okay, M. Orhan, "Ahmed Midhat Efendi", *TDVİA*, c. 2, İstanbul, 1989.

Osman, Mazhar, "Avrupa Dershanelerinde Nasıl Çalışıyorlar?" *İstanbul Seririyatı*, Eylül 1338.

_____, "Tıp Fakültesinde Lisan Meselesi", *İstanbul Seririyatı*, Ağustos 1946.

_____, "Hekime Yabancı Dil Lüzumu", *İstanbul Seririyatı*, Temmuz 1951.

Unat, Ekrem Kadri – Samastı, Mustafa, *Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye (Sivil Tıp Mektebi) 1867-1909*, İstanbul, 1990.

